

'GEMATIGD IN EEN TE SNEL OORDEEL'

interview met prof. e.h. waterbolk

gilles de langen

rob wagenaar

Gilles de Langen is doctoraalstudent in de Nieuwe Geschiedenis en de Prehistorie. Rob Wagenaar is doctoraalstudent in de Eigentijdse Geschiedenis. Beiden aan de Rijksuniversiteit in Groningen.

Op 13 oktober j.l. hield prof. dr. E.H. Waterbolk zijn afscheidsrede. Sinds 1965 is hij als hoogleraar in de Nieuwe Geschiedenis verbonden geweest aan het Instituut voor Geschiedenis te Groningen. Daarvoor was hij werkzaam in het onderwijs en vanaf 1958 werkte hij mee aan de invoering van de M.O. opleiding in het universitaire verband te Groningen. Bij zijn wetenschappelijke arbeid lag zijn belangstelling op historiografisch en cultuurhistorisch terrein, in het bijzonder op dat van de 16e en de 17e eeuw. Zijn aandacht ging hierbij onder andere uit naar onderwerpen uit de Friese geschiedenis, naar Erasmus, naar de Groningse humanist Agricola en naar Ubbo Emmius, de eerste rector van de Groningse universiteit. Ter gelegenheid van het afscheid verscheen de bundel 'Verspreide Opstellen'. Eveneens in dit verband nam Groniek op 9 september j.l. hem dit interview af.

Aan prof. Waterbolk werden vijf thema's voorgelegd. Te weten: de persoonlijke instelling ten aanzien van het vak, motivatie en positie van de historicus, de methode van geschiedbeoefening, de relatie historie-onderwijs en tenslotte de verhouding ideaal en werkelijkheid.

persoonlijke instelling

- In hoeverre heeft uw bezig zijn met de geschiedenis invloed gehad op uw wereldbeeld? Hoe is de wisselwerking tussen het wetenschappelijke element en de gevoelens ten opzichte van deze tijd?

Ik heb het idee dat ik bezig zijnde, ja toch wat meer doordrongen ben van bepaalde factoren van langere duurzaamheid in de geschiedenis. Dat is gedeeltelijk wel wat merkwaardig, omdat ik de bezettingstijd heel levendig heb beleefd als eigen-

lijk iemand die niet nationalist was en die toch het lopen van spijkerschoenen gedragen door Duitse soldaten door onze straten als een machteloosheid heeft gevoeld. En dan zou je dus zeggen, en dat zal dan ook wel zo zijn, dat die bezettingstijd dan een grote indruk maakt en dat is dan voor mij een contemporain gebeuren. Maar dat toch anderzijds in bepaalde gemeenschappen die zelfs kleiner zijn dan in Nederland, historische gegroeiheid van langere duurzaamheid zijn en van een grotere uitwerking op het verleden, van langere duur dan wat ik zo in het begin van mijn studie heb gedacht. En wanneer er dingen gaande zijn in Guatemala of in San Salvador, en je ziet daar op een bepaald moment, want men laat dat ook allemaal zien, hoe hoofden worden gescheiden van de romp in de wreedheid van de burgeroorlog, dan bekruipt mij het gevoel: met woordjes 'progressief' of 'conservatief' komt men er niet. En dan doet zich de vraag aan mij voor: heeft dat nou toch nog te maken met een pre-Columbiaanse beschaving die zolang genegeerd is en of er toch doorwerking is van beschavingen die groot en groots, maar ook wreed zijn geweest. Net zo goed om zo te zeggen de 'Germaanse' hardheid op zijn tijd zich ook bij onze beschaving voorgedaan heeft op een barbaarse, verschrikkelijke wijze. Het besef van deze grote lijnen heeft mij wat gematigd in een te snel oordeel.

-Uw studie heeft dus relativerend gewerkt?

Ja, maar of dat nu alleen door de studie komt, het zal natuurlijk ook afhangen van je persoonlijke inslag. Maar inderdaad is het wel zo dat ik afschrik heb van het extreme, van het dogma, en daar zal mijn opvoeding wel naar gewezen hebben. Of het nu een economisch dogma of een geloofsdogma is, dan zou ik toch liever een wat opener weg, een eventuele compromis-weg, willen bewandelen, gegeven

de verschillende geloven en opvattingen die er zijn.

-Kunt u dat proces eens nader belichten.

Ja, dan moet je er dus wel rekening mee houden dat ik ben begonnen te studeren in 1935: gymnasium afgesloten en het onzekere van een universitaire studie. In die zin onzeker, dat je tenslotte niet wist: zou ik dat kunnen en lukt dat? Dat zijn dus de jaren, waarin Hitler de macht had in het totalitaire. Toen volgde ik in de loop van de jaren dertig de geschriften van Ter Braak, van Du Perron en van Loenen (de Grecus, die nogal bezig was met de Atheense democratie) en las ik De Groene Amsterdammer en verzamelde de karikaturen van Jordaan. Dat heeft zelfs ook een beetje mijn onderwijs beïnvloed. Met spotprenten mocht ik graag werken als leraar in de klas. Dat werd natuurlijk verdiept doordat ook dat totalitaire hier kwam, zowel het totalitaire van links als van rechts, want dat zijn maar woorden: ze komen zó bij elkaar op zijn tijd dat daar in de uitwerking niet zo erg veel verschil behoeft te zijn.

Ik denk ook dat de verbondenheid met dit landje in zijn uitingen daardoor wel wat verdiept is. En ik moet zelfs zeggen, opgegroeid in een betrekkelijke afstandelijkheid ten aanzien van de Oranje-dynastie, dat ik wel gevoel heb gekregen voor de dynastie als integratiefactor in dit landje, dat in de twintigste eeuw zoveel apartheid heeft gehad in zijn zuilen. En dat noem ik toch maar apartheid, zeker, overbrugd door 'commercium', door de handel enz; maar bijvoorbeeld niet het conubium, het samen trouwen.

- U werd op een gegeven moment hoogleraar. Heeft het meedraaien in de professorale wereld uw beeld daarvan positief of negatief beïnvloed?

Weet je wat eigenlijk het merkwaardige is geweest. Dat ik natuurlijk, in de jaren dertig opgroeiende waarbij de professorale wereld zo een eigen gesloten wereld was, ook nog wel net toen ik dan dat ambt had, maar dat ik in ieder geval opgegroeid ben met groot respect daarvoor. En nu is het gekke dat ik dat respect gehouden heb behalve, laat ik maar zeggen, voor Waterbolk, als professor. Dat hangt natuurlijk ook wel samen met mijn weten-

schap, mijn weten, dat ik allerlei dingen kan, niet om zo te zeggen bij de genade, maar gewoon door mij in te spannen, mijn best te doen, mij te concentreren. Ik heb wat naar mij toewoei, voorzover ik het heb opgevangen, toch wel met inspanning gekregen. En ik er wel van overtuigd ben dat er tal van mensen zijn, misschien ook wel, of misschien ook wel juist in de professorale wereld die veel dingen bij de genade hebben gekregen. En vandaar mijn respect, en anderzijds mijn afwijzen van respect.

- U bent dus niet in uw collega's teleurgesteld? En u zegt het ook niet om aardig te zijn?

Oh nee, oh nee, integendeel. En dáar komt nog bij dat, als ik bewonder, nou dan vind ik dat om zo te zeggen in mij zelf heel fijn. Het kunnen bewonderen vind ik een aardige eigenschap. Daar komt natuurlijk ook bij, dat ik ook wel weet dat ik soms niet bewonder, maar verwerp. Maar ik doe eigenlijk wel mijn best om het bewonderenswaardige bij een ander op te merken.

-Maar misschien dat u door anderen wordt bewonderd.

Nee, nee, ik zou daarbij zeggen, doe dat niet, want daarvoor is de inspanning te groot; en je moet toch eigenlijk echt bijzondere dingen bewonderen.

motivatie

- Wat is volgens u voor de historicus de motivatie voor wetenschappelijk onderzoek?

Ja, het lijkt niet verkeerd om daar maar een historische beschouwing aan te wijden, omdat de beweegredenen waarom men tot de geschiedenisbeoefening komt, in onze cultuur wel geschommeld hebben tussen uitersten. In de tijd van het humanisme had de beoefenaar van de geschiedenis als het ware een profetenmantel om en was het nut heel erg groot naar het inzicht van die periode. Leibnitz maakt het heel kort - het zal zo omstreeks begin achttiende eeuw zijn - die zegt 'utilitas historiae nulla est' en uit die tijden zijn wij tenslotte wel voortgekomen, hoewel ook tegenwoordig dat nut van de geschiedenis uitermate groot wordt geacht.

Uw vraag is in die zin interessant

omdat als het ware ik nu juist beleefd heb vanuit de jaren veertig en vijftig dat de historie eigenlijk juist de deur werd geweest. Och die geschiedenis kon eigenlijk wel verdwijnen. Bij de rechtenstudie heeft het Romeinse recht z'n opdonder gehad, bij de economie een poos lang de geschiedenis evenzo. En dat is eigenlijk precies het zelfde als, althans vergelijkender wijze, in de totalitaire staten waar men zegt: 'dit is het geschiedenisbeeld' en in wezen wijst men de geschiedenis de deur, want geschiedenis-onderzoek in vrijheid is weg. En nu zie je juist nadat aan de geschiedenis de deur geweest is, om zo te zeggen de voordeur van de officiële leerprogramma's, dat die door de achterdeur weer binnenkomt, zoals bij de totalitaire staten ze vanuit het buitenland binnenkomt of in de ondergrondse beoefend wordt of beoefend wordt als het ware onmerkbaar in romans, in gedichten of zo iets. Want zo sluipt de geschiedenis binnen en dat is een hele verwonderlijke gang van zaken in toch zo betrekkelijk korte tijd. En op zich zelf zou je kunnen zeggen: toe te juichen natuurlijk, maar het is ook gewoon reëel, omdat bij die werkelijkheid van nu ook hoort een perspectief.

Het is eigenlijk heel fijn wanneer geschiedenisbeoefenaren de innerlijke overtuiging, als zou het nut zeer groot zijn, krachtig in zich hebben. Maar ik ben op dat punt toch wat sceptischer en ik zou zeggen: voor zo ver de mens 'leerbaar' is, in staat tot lessen trekken. Ik vind dat er wel een mogelijkheid in zit, maar je moet de kans voor de mens ook niet al te groot aanslaan. Maar dat heeft te maken met waarschijnlijk wel mijn groei in de zin van wat losraken van de vooruitgangsgedachte naar een wat sceptischer kijk op de mens. In die zin: wat meer gebonden aan ook het verleden, ook aan z'n biologische aard. En ik vind dan eigenlijk in het algemeen, om dan nog even op dat woord vooruitgang, progressie, terug te komen, dat dat woord progressief zo wordt opgeëist door politici dat ze nauwelijks in de gaten hebben dat ze, al schreeuwend dat ze progressief zijn, in wezen mogelijkerwijze heel sterk behoudend of conservatief zijn. Enfin, zo zou ik eigenlijk willen antwoorden dat het toch wel heel sterk van de mens zelf afhangt, en op zich zelf zijn de mogelijkheden van de mens misschien technisch wel heel ruim, maar in het gebruik van de techniek toch wel zeer beperkt.

- Dus het werk van de historicus is erg gebonden aan zijn eigen instelling.

Ja, al zal hij dat vak beoefenend waarschijnlijk wat meer ruimte krijgen, wat meer zich op wat langere perioden maar daarmee mogelijkerwijze ook zicht op wat langere gebondenheden waaraan weer wat moeilijker te ontsnappen is. Dat zicht op een verbinding met het verleden geeft wat meer ruimte en kan misschien reacties daarop meebepalen in het sturen, maar ook in het waarderen.

- Maar is dan de geschiedenis als wetenschap niet gedoemd om subjectieve opvattingen te geven? De weg naar het grotere inzicht is zoals u zegt dan wel erg lang voor elke historicus op zich zelf.

Ja, maar dat is toch ook wel een mooi beleven in de mens zelf aan zich zelf dat hij, zo bezig zijnde, die wat grotere ruimte krijgt; en dat krijg je, dunkt mij, niet op slag, al zal dat ook wel afhangen van de begaafdheid van de historicus, maar hij zal toch wel een zekere tijd nodig hebben. En wat de subjectiviteit betreft, dat is die innerlijke strijd die elke historicus wel moet strijden, in de zin van tegen eigen subjectiviteit vechten in zijn volle overtuigdheid dat hij, ja, wat loskomt van zichzelf om dan toch de waarheid te dienen. En ook in staat moet zijn om zijn subjectieve primaire of primordiale inslag opzij te zetten, als de gegevens hem daartoe nopen; en dat is op zich zelf een van de aardige dingen in de geschiedsbeoefening. Terwijl tenslotte toch altijd overblijft: hij geeft zijn menselijke waarheid en daarin moet hij beseffen dat allerlei gebondenheden hem niet het laatste en daarmee hoogste woord geven. Hij is geen profeet, hij is ook geen politicus.

- Maar hij is dus op een gegeven moment wel actief en heeft wel invloed terwijl hij in dat proces zit. Hij hoeft ons inziens niet op een kwalitatief hoge piek te zitten om toch invloed te hebben. En dan is onze volgende vraag: Wat is dan de daadwerkelijke positie van de historicus? Want is het oordelen over de culturele geschiedenis en het leren van fouten niet eerder een politiek bepaald of zelfs een politiek proces?

Dat zal er wel verband mee houden, maar hij moet toch proberen zich daar wat los van te maken. Kijk ik heb het idee dat men zich in onze cultuur toch de vraag stelt: hoe is het nu in werkelijkheid gebeurd. Ik zou absoluut niet weten of dat in elke cultuur zo is. Mogelijkerwijs bij de Inca's in die pre-Columbiaanse tijd niet, misschien zijn die veel meer geobsedeerd geweest door wat de zon en het licht aan hen bracht.

Maar in onze cultuur, en het zou misschien ook niet willen zeggen voor de eeuwigheid, is toch het geweten kloppend ten aanzien van het verleden: hoe is het gebeurd dat wij zo hier nu staan? Ik geloof dat je dat ook ziet in de Russische geschiedenis, waar men dan poogt een vaststaand verhaal te geven naar alle kanten in alle soorten onderwijs en alle staatsorganen doordringend; toch komt voortdurend weer de vraag op in Rusland, van Russen buiten Rusland: ja maar, hoe is het nu toch in werkelijkheid gebeurd? Is die officiële lezing werkelijk ook te toetsen aan allerlei omstandigheden, zoals die zich hebben voorgedaan? En dan zie je meteen ook een verbinding tussen literatuur en geschiedschrijving. Met dit verschil: zoals de politiek dat hele leven doordringt, is daar in dat Rusland alles, of je een gedicht maakt of een historieverhaal of een roman, toch verbonden met ook de geschiedenis, ja toch ook met de politiek. En dat kloppende geweten is ook hier gaande. Laat ik maar zeggen, wij hebben min of meer een soort protestantse nationale geschiedenis gehad, waarbij men heel langzamerhand, aanknopend ook wel bij de zestiende eeuw, lucht gekregen heeft van mensen die daar buiten stonden en zeiden: is dat niet een eenzijdige geschiedbeschouwing? Er zijn toch nog wel meer mensen die er aan bijgedragen hebben dan de protestanten? En dezen hebben van die kant uit licht geworpen en daarmee ook meteen een emancipatieproces willens en wetens gediend. Om ook anderen die buiten de protestants nationale geschiedbeschouwing stonden als het ware hun deel te geven aan allerlei uitingen in deze Nederlandse gemeenschap. En dat kun je doen door allerlei vormen waarin dan de geschiedenis wel weer een rol speelt. Ik bedoel met allerlei vormen dan allerlei genres, of het een historisch verhaal is of de uitgave van bronnenpublicaties, in een historische roman, in gedichten, en dan gaat de geschiedenis een rol spelen dwars door allerlei genres heen.

- Hoe is dat dan met die veelheid van opinies in de 'vrije maatschappij'?

Het mooie, maar natuurlijk ook het tragische, in een vrije maatschappij is de de gediverseerde, geschakeerde reeks van van opvattingen over de waarheid. Toevallig luisterde ik gisteren nog naar een uitzending over mensen uit de DDR in West-Duitsland: die werden eenvoudig verward door de scala van opinies. Ze kwamen uit die ene opinie, waarvan ze wel wisten, ja 'ze beduvelen ons gewoon', en maken de sprong naar een zo gediverseerde. Maar ik heb het idee dat juist het gediverseerde en het genuanceerde een meetlat is voor toch wel de levendigheid van een cultuur. Ik wil niet zeggen de hoogte, maar toch de levendigheid van een cultuur. En dat je er dus met één waarheid niet uitkomt, en je tot een compromis zal moeten komen. En het is dan weer de tragiek van een democratie, dat het woordje compromis gebruikt kan worden als een zeer laatdunkende, verwerpende veroordeling. Maar naar mijn idee moet men het compromis toch niet alleen maar of eigenlijk hoogst uitzonderlijk als een verwerpend element beschouwen. In een gediverseerde, genuanceerde, veelzijdige, zeer geschakeerde cultuur - het zijn wat grote woorden - speelt het doen en denken van allerlei mensen, en dat is toch ook nog wel wat aansluitend bij wat ik in het begin zei, en wat mij dan enigszins afstoot is die usurpatie van het woordje progressief. En dat woordje is ook gewoon een dooddoener. Of een geweldige verwatenheid dat men dat in pacht zou hebben. En het is wel heel goed dat ook deze progressieve mensen te doen krijgen met anderen met wie ze nou ja laat ik zeggen gedoemd zijn samen te werken. Om juist ook niet te komen bij hen die zeggen wij hebben de macht en dus hebben we de waarheid.

Het kijken naar het verleden is een afspiegeling van een voortgaande denkwereld, die zich verandert en daarin heeft de historicus de taak om de nuanceringen toch aan te brengen. En als afspiegeling van allerlei verschillende cultuurpatronen zul je, dunkt mij, ook nooit, om zo te zeggen, het laatste woord krijgen. Ja, dat is misschien een tragiek. Geyl zegt het al, het is verschrikkelijk vaak herhaald, 'een discussie zonder eind, alleen het kerkhof zwijgt'.

methode

- Wij willen nu overgaan naar de methode van geschiedbeoefening. Het is ons opgevallen, als we de inhoudsopgave bekijken van uw afscheidsbundel die binnenkort verschijnt, dat u zich toch vooral gericht hebt op naar tijd en plaats beperkte

onderwerpen. Hoe is nu uw houding ten aanzien van met modellen en generalisaties werkende historici, bijvoorbeeld uit de hoek van de New Economic History en de econometrie.

Kijk van econometrie heb ik geen verstand. Dat is dunkt mij ook een stroming die zo opgekomen is nadat ik wat geoefend was, nadat ik zo mijn draadje heb gevonden. Ik heb daar natuurlijk wel naar gekeken, heb ook niet voor niks een soort innige, persoonlijke binding met Slicher, maar ook bij hem heb ik wel bespeurd dat het een methode is en niet het laatste en niet het enige. Wat het modellen-begrip betreft, dat is ook een woord later opgekomen en heeft wat weggevaagd, onder andere realiteiten als voorstellingen, als een toetsing een ideaalbeeld. De vergelijking daarmee kan verhelderend werken.

- Uw collega Nieuwste Geschiedenis werkt met zekere 'generalisaties', u doet vrij gedetailleerd onderzoek.

Of je nu het woordje generalisaties moet gebruiken? Zou het niet zijn dat hij als het ware meer werkt met abstracties in een historisch-filosofisch denken? Dan kun je inderdaad mijn maniertje daar tegenover stellen, of althans, laat ik zeggen: naast stellen, dat wat gretiger zich begeeft naar het archiefmateriaal om van daaruit mensen of historische ontwikkelingen op te zoeken. Dat zal wel wat te maken hebben met het plezier dat ik voel in het aanraken van archiefstukken; in de gedachte kijk.nou eens even: dat heeft men nu in de zestiende of zeventiende eeuw als het ware bijgezet en dan is een archief een soort columbarium waar allerlei as-urnen in worden gezet. Dat komt er zo uit en dan onderga ik een zekere sensatie van "hé, dat zit helemaal in die tijd en nu heeft iemand die zoveel honderden jaren later leeft het voorrecht om van daar uit nog een ietsje van het toenmalige leven te benaderen". Waarbij men dan die sensatie, dunkt mij - dat heeft Huizinga trouwens ook al gezegd -, het meest direct voelt in correspondenties, in brieven enz. waar de ene mens met de andere als het ware spreekt. Misschien is die sensatie wat dieper omdat de briefcultuur in onze tijd een zekere crisis doormaakt in de orthodoxe zin van de briefwisseling, maar op ander gebied weer zo heel sterk verschijnt in de correspondentie

tussen laten we maar zeggen radiomensen, televisiemensen en luisteraars, en kijkers. Dus dood is datgene helemaal niet, maar het is wel wat anders en daardoor wordt voor mij misschien de benadering van zo een oude, verleden brief nog wat levendiger, inniger om zo te zeggen.

- Er blijft dus een verschil in aanpak. Hoe denkt u dan over interfacultaire samenwerking?

Elke samenwerking die mogelijk is kan vruchtbaar zijn, waarbij er een bepaalde rem voor een bepaalde groep historici aanwezig zal zijn, die zegt ja, ik moet mijn gegevens zelfs bekijken, ik kan een zin die een ander mij aandraagt gewoon niet gebruiken, want ik moet deze in de context zien. Het is soms zeer individuele arbeid, wat natuurlijk ook wel een beetje samenhangt met de aard van de onderzoeker. Er zullen best gebieden zijn waarbij men elkaars materiaal kan gebruiken, dan denk ik aan cijfermateriaal en aan materiaal dat door de computer is opgeleverd. Dat kan meer gebruikt worden. Ik denk ook wel dat bij de grotere gerichtheid op de sociaal-economische geschiedenis die behoefte om de grondgegevens uit te wisselen, inderdaad ook gegroeid is. Maar ik zou het eigenlijk in de manier zoals ik dat bedrijf misschien een beetje moeilijk hebben met samenwerking in grote groepen; maar het hangt echt af van de bepaalde gerichtheid, dunkt mij.

onderwijs

- Zo'n vijftien jaar geleden heeft u naar aanleiding van een artikel van Fritz Fischer onder andere gezegd dat "in ons land een nieuwe wet bezig was haar mammoetpoten te bewegen door de onderwijsporseleinkast". Hoe denkt u vandaag over de daadwerkelijke uitwerking op het middelbaar onderwijs?

Ik ben er natuurlijk uitgestapt in '58 en heb de invoering van de Mammoetwet dus niet aan den lijve ondervonden, zoals alle leraren die hebben moeten toepassen, daarvan natuurlijk ook wel de psychische en fysieke gevolgen hebben ondervonden, afgezien nog van hun kijk op het niveau. Ik denk dat voor de wiskundige vakken die Mammoetwet zeker niet schadelijk is geweest; schadelijk in de zin van het ni-

veau. Maar dat hij anderzijds het kiezen van pakketten, in het aanprijzen van de wet, toch wel veel is uitgegaan van de gedachte dat men kiest zoals men, nou ja, laat ik maar zeggen zijn meisje of zijn vrouw kiest, uit positieve overwegingen en men hier niet verdisconteerd heeft dat men op die leeftijd o zo gemakkelijk - via zoveel rijpende belangstellingen en ook door zoveel mogelijkheden op het gebied van de sport, van het toneel en je kunt maar doorgaan met opsommen - ook uit negatieve overwegingen wel kiest door te zeggen: niet te veel, niet te veel gestamp, niet te veel soesa aan mijn kop, want dat leidt mij maar af van dat wat op zo'n leeftijd natuurlijk geweldig op je af komt vanuit de wereld, terwijl - dat is wel rottig - maar de leeftijd tussen 12 en 14, 11 en 15 dé gelegenheid is veel dingen op te nemen, zó te leren dat men ze het hele leven onthoudt, en wanneer men van onderwijsszijde van die leeftijd en de vermogens op die leeftijd geen gebruik maakt, voor velen die tijd verstrijkt - natuurlijk de uitzonderingen daargelaten - en door velen allerlei dingen niet meer kunnen worden ingehaald. En dat dan voor de alfavakken, te meer daar er op de middelbare school allerlei gammavakken bijgekomen zijn, de Mammoetwet niet helemaal rekening gehouden heeft met dit kleine landje, waar men geen onderwijssysteem moet opleggen geïnspireerd door landen die wereldtalen hebben. Een klein landje dat het van kwaliteit moet hebben. Daar is men toch wat aan voorbijgegaan, zo is mijn indruk.

- Wat verwacht u dan van de middenschool?

Kijk, als Den Uyl over Van Kemenade zegt dat hij een gedrevene is, vind ik dat een politicus zo iemand niet in zijn team moet toelaten. Een gedrevene is een drijver en dat wil dus zeggen dat hij andere mensen opjaagt, meer geneigd is tot overreden dan overtuigen. Daarbij heb ik dus zelf mee-gemaakt, hoe deze man in de tijd van zijn ministerschap het bestaan heeft om duizenderlei commissies dat stuk van hem - de contourennota - te doen lezen. Ja, ik moet zeggen dat vind ik eigenlijk heel erg, vooral omdat daar de teneur van was (ik heb het ook twee, drie keer gelezen, gespeld) wat komt is prachtig. En wat er is, zetjes te geven, hakken te geven, er op af te dingen, en dat is voor mij on-sympathiek. Ja, ik kan wel zien, hoe hij de kinderen tussen twaalf en zestien naar die school wil 'drijven', maar een op-

voedingssysteem wordt ook heel erg bepaald door de ouders, en zo lang men dan wel een schoolsysteem maakt, maar niet denkt aan de ouders die de kinderen moeten opvangen, de gezinnen waarin de kinderen mee geleid moeten worden in hun verhouding tot de school, dan kan ik daar eerlijk gezegd niet zo hoge verwachtingen van hebben. Te meer als men ook niet voor de bijzonder begaafden de mogelijkheden geeft om hun bijzondere begaafdheid te uiten.

- U wees toentertijd de Mammoetwet ook af, nu wijst u de middenschool af, de Mammoetwet relativeert u iets, dus in feite verdedigt u een gedeelte van de Mammoetwet in elk geval tegen de middenschool.

Ja ook een beetje in deze zin hoor: de krachtvolle veranderingen in een onderwijssysteem zijn wel in die zin gevaarlijk dater wat scheiding komt tussen de vorige generatie, en de generaties aan wie dit onderwijssysteem ten goede of ten kwade komt. De verbinding tussen ouders en leerlingen is al in die zin weg doordat de ouders van toeten noch blazen weten. Dan kun je natuurlijk zeggen: oh, er zijn ontzettend veel ouders die van toeten noch blazen weten, dus voor hen maakt het geen verschil. Dat geef ik toe, maar je moet niet overboord gooien de kennis van ouderen die er al is zodat je heel voorzichtig moet veranderen. En als deze verandering dan ook nog iets is wat in andere landen wordt toegepast dan heb ik toch het idee: dit Nederlandje is maar zo klein en wanneer je niet in de eerste plaats denkt aan kwaliteit dat je dan op een gevaarlijke weg bent en ja, het onderwijs is niet alleen bedoeld voor sociale veranderingen, het is ook bedoeld gewoon voor de kwaliteit, voor wat men brengt.

Je opmerking was volkomen juist dat je zei: er zijn altijd mensen die wat er aan nieuws wordt geboden verwerpen, maar komt er dan daarna weer wat nieuws dat ze dan wat ze eerste veroordeeld hebben voor een deel verdedigen. Je hebt groot gelijk dat dit aan wat conservatieve mensen kan worden verweten. Maar kijk, de voordelen van de Mammoetwet zouden misschien nauwelijks zichtbaar zijn geworden als deze niet gediend en opgevangen waren door de ongekende en zich in de historie nog nooit voorgedaan hebbende

welvaart, die zich in de zestiger jaren voordeed. Zodat zich juist in de overgang van secundair naar tertiair onderwijs die grote mogelijkheden hebben voorgedaan van een geweldige expansie van de universitaire bevolking. En de royaalheid waarmee de overheid de universitaire studie heeft kunnen stimuleren is natuurlijk een geweldig ding geweest en heeft ook de andere kwalijke mogelijkheden van de Mammoetwet zeker verzacht.

- Is door de massaliteit de kwaliteit dan toch niet gedrukt en gelooft u niet dat de interesse verplaatst is van het echte handwerk naar nieuwe vormen van geschiedbeoefening?

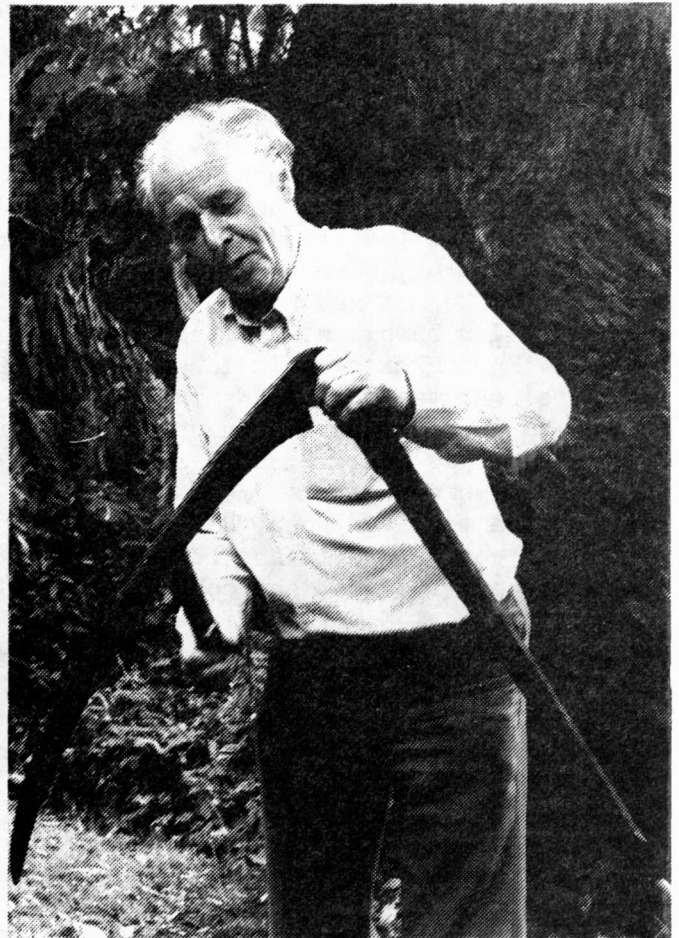
Die verplaatsing is er wel, ongetwijfeld, maar zal natuurlijk ook wel een beetje te maken hebben met revolutionaire verandering van de pakketten waarmee de geschiedenisstudenten aan de studie trekken, kunnen trekken. Dat is ten dele een verrijking geweest omdat men met de veranderde pakketten ook wel gedwongen is geweest wat in een andere richting studiemateriaal te zoeken. Het is ook de gediverseerdheid ten goede gekomen. Het is verder ten goede gekomen aan het aantal dat geschiedenis kon studeren en in dat element van kwantiteit zit ook de mogelijkheid - en die zal er ook geweest zijn en ik geloof ook wel dat ik die gezien heb -, dat de kwaliteit op een bepaald moment ook wel verhoogd is. Of laat ik zeggen: de pieken van hoogte zijn wat groter geworden en ook de verschillen in hoogte van niveau zijn bij de kwantiteit wat groter geworden.

Maar de pieken konden ook weer beter uitkomen doordat op ons instituut toen wel een accent is gelegd op de verhouding van de mensen die onderwijs gaven en hen die onderwijs kregen. Zodat ons instituut prachtig is voorzien van docenten die in niet al te grote groepen de studenten hebben kunnen opvangen en de mogelijkheid hebben gehad om het niveau goed te onderscheiden. Dit heeft, dunkt mij, ook gunstig gewerkt omdat door die grote hoeveelheid van docenten er meer specialismen zijn gekomen en ook de studenten zich wat meer in hun geaardheid konden afstemmen.

Ik kan ook wel zeggen dat één van mijn meest betreunde ervaringen is geweest dat iemand van uit de Nieuwe Geschiedenis een onderwerp had, nou dat vond-ie prachtig, en hij maakte er ook echt wat van, en dat-ie toen bij mij kwam en zei: "ja, ik kan niet

verder want ik ken geen Latijn". Dat onderwerp kon door hem inderdaad niet worden afgemaakt. Daar zit natuurlijk even het element in van dat ik dat had moeten ontdekken dat hij geen Latijn kende. Maar daar staat tegenover dat ik schroom heb om te vragen: "Wie kent Latijn?", net alsof ik daar verschil maak; dat doe ik niet. Iedereen is gelijk, en moet zijn mogelijkheden aanspreken en dat kan ook bij de geschiedenis. Ja, laat ik zeggen, zulke toch wel betreunswaardige incidenten waren er vroeger niet, men kwam met allemaal het zelfde.

Maar nog eens zijn de middelen er, in de zin van de pakketten, voor het handwerk van de geschiedenis - misschien is dat wel een beetje zwaar woord, maar laten we het nu maar even zo noemen - van het oude schrift en de technische elementen die de oude archiefstukken opleveren, die zullen, dunkt mij, blijven trekken tenzij de pakketten waarmee men komt op het Geschiedenisinstituut te simpel worden, als men geen Frans, Duits

...het echte handwerk...

en Latijn meer kent, of één van die elementen en als men schroom heeft om het Nederlands in zijn wat oudere vormen te benaderen; maar daarin geloof ik niet hoor, altijd zal lust aan de ontdekking in archieven blijven omdat dat toch appelleert aan een historische behoefte.

ideaal en werkelijkheid

- Zou het juist zijn de indruk te hebben dat er bij u een conflict bestaat tussen het ideaal dat u heeft ten aanzien van de universiteit en het Geschiedenisinstituut enerzijds en de werkelijkheid anderzijds. Dat zou dus niet te wijten zijn aan de kwaliteit van de studenten maar misschien dan wel aan de democratisering en de talloze vergaderingen?

Ach ja, dat conflict, och. Kijk, inderdaad is het wel zo dat iemand aan het instituut verbonden, veel commissiewerk moet doen en dat heeft iets te maken met het bestuurlijke ervan. En dat bestuurlijke houdt in dat men bij de faculteit en via de faculteit bij het college van bestuur van de universiteit dit of dat moet bereiken. En dat is dan niet zozeer, dunkt mij, een conflict als wel het gegroeide besef dat ik in bestuurlijk opzicht, ja, om zo te zeggen, weinig capaciteiten heb. Laten we dat eerst vooropstellen omdat wat ik nu zeg niets anders dan gevolg daarvan is. Namelijk ik ben helemaal geen vechter om iets te bereiken. Bepaalde mensen zijn in staat om, wanneer zij dit of dat willen bereiken, andere mensen, die iets anders willen bereiken, als tegenstanders te zien. En die zijn zelfs in staat om die mensen slecht te vinden. "Want ik heb dat ideaal en wil dat doorzetten en die mensen staan mij in de weg...", nou ja, dat heb ik helemaal niet over me. Maar ik zal direct willen toegeven hoor, dat dat misschien eenvoudig een gebrek is aan bestuurlijke bekwaamheden. Dus echt een conflict, zie ik nog niet zozeer. En, kijk, ik was daar nu net een paar dagen geleden in de universiteitsraad bezig en ja, dat bestuur kun je dan gedemocratiseerd noemen: ik ken er geen, niemand ken ik ervan. Dus die vertegenwoordigen mij, maar ik had er helemaal geen verwantschap mee, maar ook omdat ik dat bestuurlijke helemaal niet in mij heb. Hoogstens, als er van een conflict sprake is, heb ik dit in mij dat misschien op een conflict wijst. Maar men maakt mij ook voortdurend duidelijk, dat het helemaal

niet juist is en dat het conservatief is: ik heb grote achting voor onze speciale didactica aan ons Instituut, grote waardering voor haar capaciteit in al zulke zaken, maar los daarvan en ook los van het Instituut, vind ik het grotere en steeds toenemende accent op speciale, maar ook op algemene didactische beoefeningen wat overdreven. En, nu wil het geval, dat ik daar altijd maar mee bezig moet, mede omdat ik vroeger ook die speciale didactiek gaf en natuurlijk omdat ik lang leraar ben geweest en steeds minder mensen vanuit het onderwijs ook aan ons Instituut verbonden zijn. En daarmee moet ik mij altijd maar weer beoefenen; en dat gaat mij nu wat moeilijk af. Het gaat mij heel gemakkelijk af omdat onze speciale didactica zo een uitstekende speciale didactica is, maar opgenomen in die landelijke trend, neiging, strekking voel ik mij daarbij niet senang: zo zou ik het willen uitdrukken. En misschien heb ik het wel mis maar de herinnering aan mijn eigen tijd als leraar maakt dat ik nogal sterk uitga van de souverainiteit van de leraar, die ik in zijn onafhankelijkheid zo veel mogelijk wil beschermen en infiltraties van buiten af daar eigenlijk met lede ogen zie binnenkomen; ook van de kant van de speciale didactiek zou ik toch die souverainiteit van de leraar eerder beschermd willen zien dan daar iets op willen laten afdingen.

- Nog even terugkomen op dat wetenschapper zijn. Je hoort veel in universitaire kring dat men zegt: 'dat frustreert mij erg, ik kom niet meer toe of maar voor een klein gedeelte aan mijn werk waarvoor ik in feite ben aangesteld, ik ben niet meer in staat onderzoek te doen zoals ik dat graag zou willen, want ik hol van de ene landelijke commissie naar de volgende plaatselijke - en dat kost zoveel tijd, dat ik me meer manager voel op een gegeven moment dan historicus of wetenschapper'. Heeft u dat geleidelijk ook zo gevoeld?

Kijk dat is, denk ik, inderdaad wel een tendentie, de enorme bewerkelijkheid van de structuren die een universiteit kent en het is ook wel waarschijnlijk dat ik dus daardoor mijzelf, en anderen ook natuurlijk, betrapt heb op de wat te kort-schietende capaciteiten als manager of als bestuurder. Hoewel ik toch altijd

beel zwaar heb laten wegen dat alles in de collegialiteit moet worden opgevat en je dus ook ter beschikking moet staan hiervoor of daarvoor, die commissie of die commissie. Dat zal ook inderdaad wat zwaar gewogen hebben en dan geldt natuurlijk ook wel enigszins als je ouder wordt, dat je merkt, als je een dagtaak, nou ja een taak hebt gehad op het instituut dat wanneer je thuis komt en je hebt gegeten, dat je 's avonds of in het weekend wat minder fit naar boven gaat om te werken. Ik ben ervan overtuigd dat wanneer men, bij een laboratorium zal het wat anders zijn, een geschiedenisbeoefenaar wil houden aan 'kantooruren' en net doen alsof een instituut een kantoor is, nou dan kun je lijkt mij de Alpha-faculteit beter afschaffen; dat is al tegen de aard van zo'n mens, die wil ook in zijn weekend en ook 's avonds graag bezig zijn met wat hem intrigeert. Wanneer men zou bepalen 'je mag alleen in kantooruren werken', nou dat vind ik de zothed gekroond. Daar zal wel bijkomen, want ik noem dat woord kantooruren natuurlijk niet toevallig, dat ondanks, en misschien ook wel een beetje door de democratisering, in wezen het centrale ambtenaarlijke apparaat minstens zo zwaar gaat wegen op het hele bestuur, en dat zal ook zeker wegen op de mensen die aan een instituut verbonden zijn. Dan doet zich toch enigszins voor dat als het ware de grote systemen van de kapitalistische wereld en de, wat men dan noemt, socialistische wereld in die zin naar elkaar toegroeien, dat wanneer het bureaucratische apparaat bezig is, de bestuurder, die soms een klein beetje mee moeten besturen, zeggen, 'ze, ze', en dat is eigenlijk niet de goede verhouding en dat is ook heel ondemocratisch geredeneerd, want je moet kunnen blijven zeggen, 'wij, wij doen het met elkaar'.

- Niet meer zo collegiaal dus.

Een universiteit is nu toch wel zó, dat het begrip universitas, geheel, gemeenschap, gesplitst is eigenlijk in het leren van de instituten en die instituten moeten ook een beetje om hun bestaan gaan vechten. En dat vechten om de buit, de verdeling van de buit, zou mij ook niet erg liggen.

- U hebt relatief snel uw ontslagbrief geschreven. Vond dat mede zijn oorzaak in de komende structurering, de Tweefasenstructuur?

Nu heb ik bij dat besluit niet gedacht hoor, aan 'nu komt er een Tweefasenstructuur en nu moet ik mij opnieuw aanpassen'. Kijk het heeft wel een ietsje te maken met wat ik zo pas gezegd heb. Het is mij niet aangewaaid, ik heb me erg moeten inspannen. Ik heb 40 jaar les gegeven. Denk nog maar even aan die student, dat ik te laat ontdekte dat hij geen Latijn kende, wat ik dus voor de persoon en ook voor mijn aanpak jammer vond. Ik heb gemerkt dat in het grote geheel van het Instituut het mij moeilijker valt om de mensen te leren kennen, ook de namen van zo een themagroep en nou ja, daarbij gedacht, kijk als ik nu na 65 jaar verder ga, wanneer weet ik dan dat ik er toch maar mee moet ophouden voordat een ander mij dat als het ware duidelijk maakt?

- Was de sfeer op het Instituut tot het laatste moment voor u persoonlijk goed?

Ja, dat dunkt mij wel. Ik heb het idee dat onze vakgroep heel aardig met elkaar samenwerkte, hoe verschillend de mensen ook waren. Er zijn toch echt heel weinig meningsverschillen geweest. Ik heb eigenlijk helemaal geen idee hoe men mijn weggaan beschouwt; ik heb het idee dat men het als organisch beschouwt, in die zin: ik heb 40 jaar les gegeven. Voor de duidelijk zichtbare aftakeling wil ik toch wel liever ophouden en ja, het vervelende is dan natuurlijk, hoewel ik dus met opzet mijn werk-einde genomen heb aan het einde van een cursus en niet aan het einde van een jaar, dat toch voor mijn weggaan, nu er niet een directe opvolger is de lasten wel verdeeld moeten worden, omdat Waterbolk er niet is. Zodat de eerstkomende tijd de leden van de vakgroep inderdaad door mijn schuld of door mijn weggaan wel wat meer op hun nek krijgen dan wanneer ik was gebleven. Maar anderzijds moet ik toch gewoon zeggen: welk moment ik ook had uitgekozen, dat zat erin, omdat dat benoemingsbeleid soms gewoon te maken heeft met 'laat de post maar even open, dat is voordelig voor het budget'; daar

kan ik ook niet tegen boksen.

- U heeft eens een keer gezegd dat de werkcolleges voor u erg stimulerend waren, bleef dat zo tot het laatst?

Nou, als ik nu even eerst van de kandidatencolleges uitga, dan zou ik zeggen: ja, ze hebben mij zeker gestimuleerd en ik vermoed ook wel dat ik dat element echt wel zal missen, omdat het voor jezelf een enorm gebeuren is wanneer je dit of dat bekeken hebbende vanuit zo'n groep een opmerking hoort waarbij je zegt, ja hoor eens dat moet ook bekeken worden. Dat geeft in de eerste plaats al het gevoel van bewondering voor leden van de groep die dat uiten, en het prikkelt jezelf omdat je denkt: zou ik daar nu zelf wel opgekomen zijn? Dat is dus een mooie toetsing. Bij de themacolleges zou ik dit zeggen. Wil er die stimulans van uit gaan die nodig is, dan vereist dat, omdat zoveel leden van zo'n themagroep elkaar gewoon niet kennen en het duidelijk is dat het mij wat moeilijker valt om de namen en gezichten goed bij elkaar te houden, vooral als er nog geen werkje gemaakt is, dan vereist dat, en op dit ogenblik is dat ook wel gaande, een heel speciale didactiek; en misschien dat ik daardoor ook de kortsluiting als het ware meemaak. Ook is daarvoor een sociale aanpak nodig en dat heb ik vroeger wel gedaan. Dan kwamen ze hier of gingen we op excursie. Ik heb het idee dat waar de studenten elkaar zo weinig kennen, dat diegene die over zo'n themagroep gaat, mee moet helpen een verbinding tot stand te brengen, die er ook niet meer, althans voor zo'n themagroep, is in het sociale leven van de student. Want je merkt gewoon dat ze elkaar niet kennen en al geef je ze een lijst met namen en adressen, dan verandert dat slechts moeizaam. Dan komt ineens de sociale functie van op excursie gaan, of met elkaar gaan eten, of weet ik wat met elkaar doen. En nou, die sociale functie gaat mij ook niet zo makkelijk af, terwijl die toch wat urgenter is geworden en vermoed ik van jongeren ook veel makkelijker uitgaat. Niet alleen omdat ze jonger zijn, maar omdat zij het misschien ook veel levendiger beseffen doordat ze dat zelf wat meer hebben ondervonden en dat heb ik niet. Het is voor mij toch een beetje kunstmatig, komende uit die oudere generaties van studenten die hun bindingen op allerlei manieren vonden en die dat ook gekregen hebben in hun eigen colleegetijd. Dat was niet alleen maar een

binding met jaargenoten, maar ook een verticale van ouderejaars met jongerejaars, die op zo'n instituut misschien wel helemaal weg is.

- Wat denkt u van de uitwerking van een hardere aanpak op de kwaliteit en het zelfrespect van de studenten? We vragen het mede hierom omdat u tijdens de colleges de referent wel eens helpt.

Ja, kijk, het element van een referaat maken heeft in opzet de hele goede bedoeling gehad van discussie. De referent had dat voorgelegd en de anderen gingen het ook bestuderen en zeiden: "nou ja, daar deugt geen moer van, want ik beschouw het zus of zo". Nu is dat het ideaal van een college met referaten. De werkelijkheid is natuurlijk vaak zo dat, ook al heeft de referent een week van tevoren zijn referaat rondgedeeld, veel studenten dat uit de tas halen op het moment dat het gehouden wordt. Nu, dat is algemeen menselijk. Maar of het nu een aanval is of een verdediging, het heeft toch allemaal te maken met wat loskomen. En ja, het zal ook wel een beetje bij mijn aard passen dat ik iemand daar niet in het publiek, behalve misschien op een wat voorzichtige, ironiserende wijze, voor schut wil zetten. Ik heb misschien een te levendige herinnering aan de behandeling, vroeger, nog op de middelbare school, van opstellen; trouwens ook als leraar omdat ik ook wel Nederlands heb moeten geven, en opstellen behandelen, en op die leeftijd tussen 12 en 18 - en in bepaalde opzichten is dat natuurlijk een grove leeftijd, maar het is ook een tere leeftijd - moet je vanuit toch wel het voorzitterschap uiterst voorzichtig zijn met wat iemand beweert. Hij is er mee bezig geweest, daar gaan we van uit; hij heeft het afgewogen. Ik herinner mij nog van een zeer spitse vriend hoe die nog wel twintig jaar na een opstelbespreking kon vertellen hoe de betreffende leraar zijn opstel had afgekraakt. En van mijzelf herinner ik me nog een keer dat ik een opstel had gemaakt over zoiets van, laten we zeggen, de technische mogelijkheden van de mens, en dat ik daar in het opstel schreef van nou ja, Nederlanders die naar Australië gingen met het vliegtuig en weet ik wat die technisch al niet konden, ook met duikboten op zo'n geniepige manier aanvallen; dat die le-

raar toen zei: "daar wordt me de vent lyrisch". Hij was zelf een uitgesproken, in de jaren dertig dus, voorstander van laten we zeggen, het militaire apparaat; ik was daar thuis wat afstandelijker, om het maar zacht uit te drukken, in opgevoed. Dat maakt dat ik ten aanzien van een beoordeling nogal voorzichtig ben of 'tolerant' ben.

- Ook bij opmerkingen die tijdens colleges geplaatst worden reageert u meestal erg voorzichtig. Zo is het wel eens gebeurd dat u een antwoord begon met 'zeker, zeker' maar dat het er uiteindelijk op neer kwam dat het 'nee' was.

Dat kan zeker ook wel het geval zijn geweest. Ik gaf mij dan misschien ook wel de aanloop, de tijd om even na te denken over hoe degene het bedoelde en hoe het toch ook nog met begrip kon worden verwerkt. Stel dat het op mij een heel onnozele indruk zou maken, dan mag ik er nog niet van uitgaan dat het onnozel is.

- Dan willen we komen op de verhouding onderwijs - onderzoek. Wordt het accent niet steeds meer verschoven naar onderwijs, terwijl het toch vaak wel als maatschappelijke plicht wordt gezien, dat de wetenschapper in de eerste plaats onderzoek aflevert?

Het aantal uren colleges is niet zo bezwaarlijk. Wel de bewerkelijkheid is groter geworden. Ik geloof dat het niet zozeer een kwestie is van maatschappelijke plicht dat je iets publiceert, iets maakt, maar dat het toch wel behoort bij je functie in de zin van onderzoeken en publiceren; en nog dieper, het hoort bij de bedoeling waarmee je met je vak bezig mag zijn. Ik zie op ons instituut eigenlijk niemand die compleet verlamd wordt door die taken die d'r nog bij zijn: onderwijs en van die commissies, ten minste zo is mijn overzicht, en ik heb dit altijd hoogelijk bewonderd in ons instituut.

- Men uit wel klachten over de produktiviteit. Wat denkt u van het voorstel van prof. H. van der Kroonenberg, rector magnificus van de Hogeschool Twente. Hij stelde bij de opening van het academisch jaar voor, elke onderzoeker een basissalaris te geven van 70% en een bonus van 30% op prestatie.

Ik heb daarover in zoverre geen oordeel,

omdat ik weet dat bepaalde onderzoeken heel lang kunnen duren. Maar als het uitgangspunt is salariëring meen ik wel dat aan het geweldige, om niet te zeggen haast verschrikkelijke verschil, tussen mensen die werk hebben en dan wel verdienen en mensen die geen werk hebben en dan veel minder verdienen en dan bovendien dat ook nog krijgen, wat gedaan moet worden. En men met het mindere dat iedereen verdient toch meer mensen aan het werk moet houden, waarbij het niet zo is dat ik dat nu zeg op een moment dat ik met pensioen ga en nu uit een heel andere pot als het ware betaald wordt. Ze kunnen dat ook gerust doorzetten ten aanzien van diegenen die erbij betrokken zijn geweest. En ja, als het inderdaad zo is, dat bepaalde onderzoeken te lang duren, geloof ik niet dat je er dan aan de kant van het salaris iets aan moet doen. Dan moet je inderdaad maar proberen om dat met onderwijs te vereffenen en dan moeten de mensen die verantwoordelijk zijn voor dat onderzoek er maar een oplossing voor zoeken. Maar wie diegene zou moeten zijn die bepaalt: die krijgt zoveel en die krijgt minder, dat zie ik nog niet hoor.

toekomst

- Wat betreft de opvolging. Heeft u daar ideeën over?

Ja, voor zover ik daar iets over wil zeggen hoor, omdat dit toch ook buiten mijn competentie ligt, en als een mens zelf gezegd heeft: "ik hou ermee op", moet hij niet op een indirecte wijze om zo te zeggen nog een stempeltje gaan drukken. Och het enige wat ik ervan wil zeggen is: dat ik hoop wanneer ik in staat ben geweest om de Nieuwe Geschiedenis wat te verenigen met archiefonderzoek dit niet zal uitsterven. Maar er zullen ook hele beste mensen zijn die het wat anders opvatten. Alleen, voor een zekere, ook technische scholing, zou het een beetje jammer zijn dat dit zou verdwijnen omdat - maar nu maak ik gebruik van wat iemand mij eens gezegd heeft - de opleiding hier zich een tikeltje onderscheidt van de Nieuwe Geschiedenis elders: hier was wel eens sprake van meer zelfstandig onderzoek, ook via archiefgegevens. Als dat zo is,

hoop ik dat dat niet verdwijnt, maar meer zou ik er ook niet van kunnen zeggen. Voor de rest: iemand met hart voor zijn vak. Maar ik geloof, dat is bij geschiedenis al vaak ingebouwd.

- Wat zijn uw resterende verplichtingen? En wat zijn uw plannen eigenlijk voor de toekomst?

Ja, ik denk dat die resterende verplichtingen nauwelijks bestaan, alleen enkele persoonlijke verplichtingen in de zin van aanwezig te zijn bij het afstuderen van die mensen die ik nu net niet door de de formalisering van de eindexamendata het diploma heb kunnen uitreiken, maar op grond van persoonlijk contact voel ik de innerlijke verplichting er bij aanwezig te zijn. Voor de rest, heb ik de hoop dat ik energie overhoud om het als het ware vanzelfsprekend te vinden om naar m'n studeerkamer te gaan en daar iets te doen aan wat er nog aan losse draden ligt. Het gekke is dat als je losse draden opneemt, er op een hele natuurlijke wijze weer nieuwe draden komen te liggen; zodat het opnemen daarvan onmetelijk is.

- Zal dat prettiger zijn dan vroeger, nu u zich zuiver kunt richten op nou ja, eigenlijk een hobby?

Kijk, prettiger zal het dunkt mij zeker niet zijn, omdat het ouder zijn ook een beetje samenhangt met wat meer omzien en onwillekeurig - maar misschien hangt dat ook van de aard van het beestje af - zul je je hele plezierige dingen blijven herinneren. Eén van de plezierige dingen die ik mij zal herinneren, is: iemand bezig zien, en wat zien verzamelen en daar een verhaal van maken. Of op een college bezig zijn en opmerkingen opvangen, waardoor je echt wel geraakt bent, omdat het oorspronkelijke opmerkingen zijn. En vooral als iemand het rulle materiaal tot een verhaal heeft gemaakt waarvan je dan zegt: wel dat is op niveau en wat zou het mooi zijn wanneer andere mensen dit ook lezen. Kijk, dat soort genoeg zal je missen, maar anderzijds blijft, dat je dat beleefd hebt. Ik kan ook wel zeggen dat, bij het naderen van het afscheid nemen, van het college geven dit als een van de mooie kanten mij bewust is geworden. Als je bezig bent denk je er niet zo aan, maar het wordt wat dieper geprent als je ziet dat dit ophoudt; dat heb ik ook wel als een van de mooie herinneringen overgehouden.